

Padraic Fallon (1905-1974)

1905-ben született Athenryben, Galway megyében. Felnővén Dublinba költözött, s egy jeles irodalmi kör tagjaként működött. Azután megnősült, és huszonöt évig tisztviselősködött egy wexfordi vámhivatalban; fölnevelte a hat fiát, művelte a kertjét. Az 1950-es években számos hangjátékot írt. Verseinek gyűjteménye – első könyve – halála évében, 1974-ben jelent meg.

Ennyi a rövid életrajz az 1990-ben újra kiadott *Összegyűjtött versek* hátlapján. Mellette egy fénykép: kerekképű, mosolygós, szemüveges, ősz üstökű tanárbácsi. A jegyzetekből megtudhatjuk, hogy jól olvasott latinul és franciául, és hogy jó barátja, értő kritikusa volt a nagynevű költőtárs Louis MacNeice-nek; az anekdota hozzáteszi: a szokott irodalmi kocsmában Fallon vidám, szórakoztató figura volt a komor MacNeice mellett, aki viszont jóval többet ivott nála.

Az 1990-es kötetet egyébként Seamus Heaney vezeti be rövid tanulmánnyal: tiszteleg a hajdani kolléga tehetsége előtt, érzékletesen elemzi a nyolc-tíz kedvenc Fallon-versét – csakugyan jó vers mind.

Az ír irodalmi közvélekedés – Heaney-méltatás ide vagy oda – a derekak derékhadában tartja nyilván Fallont, vagy még rosszabb helyen, a rogyant vének között. Ez utóbbi ítélet persze igazságtalan, de a világklasszisok – Heaney, Longley, Muldoon, Mahon – mellett Fallon csakis kismester lehet.

Igenám, de ez a kismester a hangjáték-írásnak lángelméje volt. Az akkor még mindig friss, és mai szemmel már hihetetlenül népszerű műfaj talán jobban felszabadította, kevésbé zabolázta képzelőerejét, mint a kötött szabályrendszerű költészet.

Hogyan ír tehát?

Műve magyarul nem olvasható, mint tudjuk, angolul is csak egy¹. Pár oldalnyi idézettel sem a jellemábrázolás mélysége és szerkezete – a dráma lelke –, sem a jelenetek fölépítése és rendszere – a dráma teste – nem érzékeltethető. Becsületszavam adhatom, hogy Fallon mindkettőnek mestere; de a becsületszó mellé nézzünk meg egy-két dolgot, amit nagyon jól és nagyon másként, nagyon eredeti módon csinál.

A hangjáték-írás alapszabálya Martin Esslin halhatatlan szavai szerint: „Mondj el egy történetet.” Lássuk, hogyan indítja el *Diarmuid és Grania* történetét² Padraic Fallon a maga Narrátorával.

¹ 2005-ben Dublinban megjelent hangjátékainak szűk válogatása: (The Vision of Mac Conglinne, The Poplar, The Hags of Clough).

² Ez az első hangjátéka, 1950. A Magyar Rádió is bemutatta, (1995) fordításomban.

(Óh, a Narrátor, a Beszélő, a Mesélő! Mennyire népszerű volt, hány éven, évtizeden át! Hányan éltek, és hányan éltek vissza vele! Persze hogy manapság már a neve is csömörletes...)

„Narrátor: Van egy történetem.

Ez a történet pedig egy leány nevetésével kezdődik.

Grania nevet, Grania, Írország nagykirályának, Cormacnak a leánya. A kertben sétál, Tara magas kertjében.

Hogyan írjam le?

Leány. Napfény, szobába villanó?

Almafa első sóhaja? Az első kertben

Az első hajnal, amint két tiszafa között megáll?

A szűz pillanat, mielőtt fölzeng a húr?

De ez mind az ártatlanságot írja körül: és itt semmi ártatlanság.

Ki tudja, mi lüktet a levélben, mi sóvárog szabadulásért a rügyben?

Egyszerű volna az ősi nedv? Ártatlan –

Asszonyá érőben – a leány?

Nem, felel a történetmondó, a vér az vér.

Hagyjátok hát a húr, zsenge az őhozzá.

A zene belőle zendül, amint megáll

Két tiszafa között, csöndes, mint a hajnal, fülel,

Akár Éva amaz első kertben, keblek rajza

És ragyogásé, két komor angyal között.

De az ír férfiak már fölfigyeltek rá.”

A narrátor elvileg a történeten kívülről mesél. Falloné úgy ugrik be szereplőnek, hogy a történet meg sem zökken belé.

„Grania: És az volna Finn?

Narrátor: Az Finn, Gráinne leányasszony.

Grania: Öreganyámat kellett volna összeboronálni vele. A haját mintha a felszél fésülte volna. Vén!

Finn: Erőre tölgyfa. Fürgeségre gímszarvas. Bölcsességre isten.

Szerelemre ifjú legény.

Grania: Meghallotta. Hogyan hallhatta meg?

Narrátor: Meghallotta a nevét. A kivagyokén, aki benne lakik, mindig meghallja a nevét, s rámondja a jelzőit válaszul.

Grania: Vén, vén... Ki ül mellette?

Narrátor: Morna fia, Goll.

Goll: Próbált harcos.

Narrátor: Mellette Ossian fia, Oscar.

Oscar: Háborúban hatalom, békében herceg.

Narrátor: Caolte következik.

Caolte: A szél sem sebesebb.

Narrátor: Nem is kérded, ki ül Caolte mellett?

Grania: Nem kérdem, tudom.”

Ki szól kihez, ki hall kit? Grania és a Narrátor beszélget, a többiekben lakó „kivagyokén” fölneszel és beleszól... A magyarázat tekervényesebb, mint a történetet oly jól szolgáló, nagyonis rádiószerű trükk.

Nos, így mond Padraic Fallon történetet. Méghozzá ír mitológiai történetet, mely Yeatsnél a kelleténél magasztosabb olykor. Csakhogy Fallonban jóval több a humor és a tiszteletlenség. Lubickol a hangjáték műfajában, hol régi falusi mesemondó, hol ereje teljében lévő modern költő, s egyik magatartásból egy akrobata eleganciájával röppen át a másikba.

De sem a jól bevált témához, sem a narrátor kipróbált működtetéséhez nem ragaszkodik.

*A Híd fogadóban*³ például ennyi szerepet ad neki:

„**Mesélő:** Áll az idő.

Karácsony van. A csillagok

A jószándék jegyében,

Csak az űzött szív sajog.

Állnak a szeretők,

És ferdén néznek az évre,

Janus-arccal, kéz-kézben

Néznak a szeretők, félve.

Csöndes karácsonyéjjel. Kint jeges hóvihár. A Híd fogadóban gyertyafény ragyog és a helyi nemesség, akiket a vihar ide szorított be; mindannyian rókavadászok, kivéve egy vak embert, aki hárfán játszik. Ő Carolan.”

A Mesélő többé meg sem szólal. De ennyi elég. A vers megadja a hangulatot, a próza elmondja, amit tudnunk kell. Carolan⁴ neve ugyanolyan ismerős az ír hallgatónak, mint – mondjuk – Csokonaié a magyarnak: pontosan elhelyezi a történetet a 18. századi Írországbán.

Ha Diarmuid és Grania története a csaknem halhatatlan mitológiai hősök és hősnők sok-sok évtizedén vezet végig, számtalan kalanddal, csodával, Carolan és a két Mary Colclough története egyetlen óra – a játékidő – alatt lejátszódik.

A hárfás egykor meg akarta szöktetni az ifjú Maryt, de rosszul szervezte meg az utat, a szülők pribékjei utolérték, és úgy összeverték, hogy mindkét szemére megvakult. Lady Colclough, azóta „Három férjét túlélte / Nem Isten kegyelméből. / Tizenhárom gyerekkel... És sikerült / Címhez, ranghoz, birtokhoz adni mindet.” Kivéve az ifjú Maryt, aki épp aznap szökik a Lady ügyvédjének Toby fiával. Az anya dacol az ítéletidővel, és rajtuk üt, de Carolanban fölismeri hajdani szerelmét, és utolsó óráján gyámolítja a haldoklót. Ezalatt a két fiatal tovább szökik; az anya pedig a nyomukba ered.

³ 1953; a harmadik hangjátéka. – Mesterházi Mónika fordításában a MR Rádiószínháza bemutatta 1992-ben.

⁴ Turlough Carolan (1670-1738) minden idők legnagyobb ír hárfása.

A jelen leányszöktetés éppoly balul szervezett, mint a hajdani, méghozzá a két szerelmes ifjú hasonló lágysága, lágyszívűsége és a két szerelmes leány lényegi azonossága miatt. Lady Colclough népnúzó zsarnok, vérlázító pimaszságú despota. De az lesz a bimbózó leánya is; ahányszor kitör belőle az indulat, megsejtjük, milyen lesz in floribus:

„**Mary:** (*sír*) Benned meg csalódtam. – Jaj, Toby, igen, Csalódtam, csalódtam... Hogy a legelső Perctől ilyen gyenge legyél! ...
... Muszáj, hogy itt állj, és tátogj, Akár egy idióta?”

S amint a leány sírva üti helyre azonnal a sértést („Nem tudom már, mit beszélek...”), az anyja is képes arcot, személyiséget váltani, hogy azután újra felöltse a régi arcot, a régi személyiséget, a régi bőrt:

„**Lady Colclough:** ...Maga szerint Nem való, hogy egy halottat öleljek, Elhasznált, öreg mellemen ráadásul. És igaza is van talán. – Felejtsük el. Legyünk jámbor keresztények megint. A komédiás ideje lejárt. Csendben legyünk. – Nézze az arcát. És Egy ilyen hájas, goromba ribanc Is megadhatta neki a kegyelmet. Nem sírok, ne féljen, nemes uram, A könnyeim nagyon régen elfogytak.

O'Malley: Üljön a tűzhöz.

Lady Colclough: Töltsön nekem is konyakot. És ha van Erős szivarja.

Giles Eyre: Tessék, hölgyem...

Lady Colclough: És ne nézzenek úgy rám, Mintha két fejem volna.

O'Malley: Pedig annyi van.

Lady Colclough: Hadd legyen. (*hangosan*) De hol vannak a gyerekek? Elszöktek, esküszöm... (*dühöng*) Tudom, hogy elszöktek.”

Anyja és leánya lényegi azonosságát meg is fogalmazza Carolan, aki a hangjuk alapján összetéveszti őket. De a stúdióban azt is el kell döntenünk, egymáshoz nagyon közeli két hangot válasszunk-e, (hiszen hasonlóságuk a vak és profi zenészt is megtéveszti) vagy egyazon színésznőre bízzuk-e a két szerepet⁵.

Az identitás

⁵ Varsányi Anikó az utóbbit választotta, Básti Julit kérte föl a kettős szerepre.

Az azonosság, az identitás Fallon hangjáték-életművének makacs – és igen rádiószerű – vezérmotívuma. A Diarmuid halálához vezető jelenetsor indító párbeszéde a tételt szinte elméletileg mondja ki:

„**Finn:** Jól tudjuk, hogy mindenkinek, aki a napfényre születik, hasonmása születik a sötétségre. S az egyik tetteinek a másik sötét tettei adják az árnyékát, és bár más-más közegben munkálnak, egyenlő az erejük s egyforma a hírnevük a maguk külön-külön világában.

Diarmuid: Nincs ebben semmi új, Finn.

Finn: Csak egy gondolat, amit én adok hozzá. A gondolatom pedig a következő: soha két teremtmény nem lehet egyenlő erejű. És véleményem szerint mindmáig kétséges, hogy az ember vagy a hasonmása erősebb-é. ...

Diarmuid: ... Mind a mai napig egyetlen ember sem küzdött meg a hasonmásával?

Finn: Nincs róla följegyzés, hogy bárki a hasonmását valaha is megölte volna. A lehetőség – páratlan? Azt hiszem, nem mehetsz el mellette, Duibhne unokája.”

Diarmuid ezután szembekerül a Ben Bulben-i nagy vadkannal.

„**Vadkan:** ...(*Nagyot nevet*) Rámismersz?

Diarmuid: Hát te vagy az, Torzpofo. Azt hittem, bennem vagy, nem kívülem. Azt hittem, rég megfojtottalak.

Vadkan: ...Emlékszel rám?

Diarmuid: Te voltál az ágyam körül fintorgó sötét.

Vadkan: Én voltam.

Diarmuid: A megfoghatatlan betegség, a szégyellt, fojtogató, lidérces álom.

Vadkan: Én voltam mind.”

A gyönyörű fokozást átugorva, a lényeg:

„**Vadkan:** Csak azért csináltál mindent, Hogy bizonyítsad, nagyobb vagy, mint én lehetnék.

Diarmuid: Talán nem bizonyítottam?

(*A Vadkan nevet*)

Nem bizonyítottam, Fekete Vadkan?

Vadkan: Nem bizonyítottál te semmit. Nagyobb-e a fa,

A gyökerénél? Az én nagyságom szívtad fel

Az ágaidba, belőlem lombosodtál, belőlem loptál, belőlem

Gyümölcsöztél – de nekem is voltak győzelmeim a föld alatt.”

Ekkor a költői képek fegyverével megküzdének. Mindegyikük át- meg átjárja, beutazza ellenfelét, mígnem rájönnek, hogy pusztán helyet cseréltek.

„Rámismersz?” – kezdődik újra, tucatnyi variációval, a párbeszéd. Csak most a Vadkan kérdez, és Diarmuid válaszol.

Majd az ember és hasonmása megöli egymást.

A narrátor és az identitás végigkíséri Fallont a hangjáték-írói pályán.

A történetek játszódhatnak az ír mitologikus időtől a közelmúlttal összemosódó jelenkorig bármikor. A rohanó, fordulatos cselekmény, a versekkel-dalokkal áradó epika inkább a régi témákat jellemzi, a 18. századiakat a szabad jambusokba, néha franciásan kemény dialógusokba fogott dráma; a prózában megírt 19.-20. századi történetek inkább két-három főszereplő zárt konfliktusára épülnek.

A régi témákra jellemzőbb a főszereplőként s a cselekmény részeként működő Mesemondó. A 18. századi és későbbi történetek Kommentátort kapnak, aki olykor rímes versekkel biztosítja a jelenetek hangulati átkötését, bár néha a cselekményt is továbblöki egy-egy információval, nagyritkán belebeszél a történetbe, vagy kiszól a közönségnek – a *Gacsoslábú Toronymászó* Kommentátora például megpróbál a főhős után eredni, majd bevallja, hogy iszonyatosan szédül, és szépen visszamászik.

Az identitás – az emberi, jellembeli önazonosság, a „ki vagyok én?” – olykor csak mellékszereplő: a nagytermészetű királyasszony félévenként változtatott két papucsférje csak együtt tesz ki egy férfit; a küzdelmes életű hajdani földfoglaló⁶ gyakran beszélget és egyszerre hal meg a család által kivágásra ítélt nyárfával; Conor király azért válik alattomos gyilkossá, mert megtagadja személyiségének látens platóni-arisztophaneszi⁷ női felét.

Főszereplő az identitás ott, ahol – lásd a két idézett hangjátékot – a vezető színész hordozza a motívumot: mint külsőre szinte azonos két ikerfivér, akik közül az egyik hallgat a Sátánra, a másik küzd ellene; mint párta-tipró nagylegény, akinek rossz énjét a gonosz Manók⁸ külön megtestesítvén a hátára kötözik.

De Fallont legjobban a végletesen különböző karakterek titkos, majd megnyilvánuló azonossága érdekli. A két szerep – a megalázott és a megalázó, a megszorított és a megszorító – persze két erősen különböző színészt kíván. A Gacsoslábú képtelenül heroikus bosszút áll diadalmas kínzóján, majd a halálban egyesülnek: amaz belehal a lelkipurdalásba, emez a toronyból zuhan a temetési menet elé. A sikeres vállalkozó Keane zaklatja, kirúgja, végül éhezésre kényszeríti az álmodozó-fabuláló Coant⁹, akit mindeközben megszállottként követ, figyel, sőt, utánoz; mikor pedig áldozata a vonat alá ájul, a gyászmisén bejelenti, hogy Johnny Coan nem halt meg, hiszen ő az – felszínre tört örületében azonosul „szerelmes ellenségével”, elméje másik felével.

Egy másik életrajz

⁶ Charles Stewart Parnell „Földet a népnek” mozgalmának, a 19. századvégi Földligának – Land League – harcosa.

⁷ A Lakomára gondolok.

⁸ A számtalanszor emlegetett, legendás Leprechaunok.

⁹ A két név asszonantikusan rímel: kín-kóun.

Egy ilyen életmű külön hangjáték-írói életrajzot érdemelne. Csakhogy azt a Drámai Osztály nyilvántartása és a Kézirattár példányai alapján kellene összeállítani – ha lehetne.

Az Ír Rádiót, (Radio Eireann), a legendás Főposta¹⁰ felső emeletén helyezték volt el, s ott lakott ötven évig. Mikor a helyszűke elviselhetetlenné vált, a főváros gyönyörű, ligetes telket vásárolt a Radio Telefís Eireann-nek, (RTE) Donnybrookban, s ott egész sor épületet hozatott tető alá, köztük külön egyet a dokumentáció számára. 1973-ban az RTE kiköltözött a Henry Streetről, de mikor a hatalmas kézirat-szállítmány megérkezett, kiderült, hogy a dokumentáció polcai még nincsenek készen. Gyorsan bevágták a rakományt az egyik kiürült barakkba. Pár nap múlva ítéletidő támadt, az orkán lapjaira szedte a barakkot, a felhőszakadás pedig a kéziratok 70%-át megsemmisítette. Ily módon az RTE dokumentációja Fallon életművéből két kéziratot őriz.

További tréfa, hogy a Drámai Osztály nyilvántartása jórészt az 1961 végén indult RTE Kalauz adatain alapul. (Miután a műsordokumentáció is nyilván ronggyá ázott.) És mivel az 50-es években a hangjátékok túlnyomó többségét élő, egyenes adásban sugározták, a nyilvántartás minden első ismétlést bemutatóként könyvel el. Amelyik Fallon-hangjáték pedig nem kapott ismétlést 1961 után, annak katalógus-cédulája sincs, tehát nem létezik.

Azért van néhány megbízható adat: egy hangjátékot közöl egy antológia; hármát bemutatott a BBC; ez a két forrás pontos dátumot közöl¹¹.

De tizenötből négy akkor is kevés. Engem egy ír ösztöndíj és Laurence Foster kollégám helyismerete segített a további nyomozásban. Az RTE épület pincéjében, a szalagtári polcok tetején ugyanis egy tucatnyi nagyalakú, kartonkötésű, vastag füzet őrzi a turnusvezető kézírásos naplóját, mely az aznap elhangzott műsorokat rendre följegyzí.

Egy régi rokon rádió

A történész legalább annyi haszonnal forgathatná ezeket a köteteket, mint a nyomozót játszó irodalmár. Pontosan látni belőlük, milyen kis agyonnyomott társadalom volt Írország az 50-es években. Mutatis mutandis akár mi magyarok.

A katolikus egyház abszolút uralma nyilvánvaló. Nagypénteken nincs adás („Állomás zárva”); az ajánlott imádságok adják a napi műsor szerkezetét; az egyház vezető tisztségviselői által tartott beszédek, előadások, nyilatkozatok mindig csúcsidőben hangzanak el, olykor a heti

¹⁰ A Főposta szokott címe az O’Connell street, a Radio Eireann régi címe a Henry Street – utóbbi az előbbinek mellékutcája.

¹¹ A dublini bemutató nyilván megelőzte a londonit.

hangjáték is leesik miattuk; a vitaműsorokban, témájuktól függetlenül, mindig jóval több az egyházi, mint a világi szakértő.

Az új hangjáték-bemutató élő – nagyritkán ugyanakkor rögzített – adása mindig vasárnap este 8.00-kor kezdődik, és tart addig, ameddig. Az évtized leggyakrabban játszott szerzői: J. M. Synge (10 adás), G. B. Shaw (9 adás) és Lennox Robinson (7 adás); utánuk Louis D’Alton és Dennis Johnston (6 adás) következnek, majd Theresa Deevy, Sean O’Casey és Eugene O’Neill (5 adás)¹².

A francia kultúrát klasszikusok (Balzac, Maeterlinck) éppúgy képviselik, mint modernek (Anouilh és a két nagy katolikus, Claudel és Mauriac), s a szórakoztatás nagymesterei (Labiche, Simenon); előfordul néhány német drámaíró; más irodalom gyakorlatilag nem létezik.

A műsorpolitika kísértetiesen hasonlít az ötvenes-hatvanas évekbeli miénkre: valahányszor „problematikus” szerző adódik elő, egy Strindberg, egy Hemingway, egy Arthur Miller, egy Tennessee Williams, a rákövetkező hetek a „biztos neveket” szerepeltetik. A duhaj óvatosan rúg ki a hámból, ha kirúg, s utána buzgón bizonyítja a Gazdának, hogy ő jófiú.

Padraic Fallon biztos név: 9 bemutatóját sorolják fel 1950 novemberétől 1961 végéig a turnusvezetői naplók, pedig kettő még hiányzik is közülük¹³. Nagyon igaz tehát a megállapítás: „Az 1950-es években számos hangjátékot írt.”

Miért hagyta abba?

De azután a műfajt – cserbenhagyta? kivonult belőle? Visszahúzódtott?

¹² D’Alton (1900-1951), Deevy (1903-1963): az ír drámaírás második vonalának tisztas alakjai. Enyhén szólva meglepő, hogy W. B. Yeats mindösszesen egy Szophoklész-fordítással és egyetlen színművel szerepel.

¹³ Íme tehát a rádiós életrajz:

- 1950 november 12: Diarmuid és Grania – verses rádiójáték két részben.
- (1953 március 27: Mac Conglinne látomása – az amerikai antológia adata.)
- (1953 október 26: A Híd fogadóban – a Drámai Osztály nyilvántartása ezúttal hitelesnek tekinthető.)
- (1954 június 13: Gacsoslábú Toronymászó – a BBC bemutatója, a Radio Eireanné nyilván korábbi.)
- (1954 szeptember 28: A nyárfa – a BBC bemutatója, a Radio Eireanné nyilván korábbi.)
- 1955 január 30: Ember az ablakban – új rádiójáték.
- 1955 július 10: Előretolt állás – új rádiójáték.
- 1955 július 24 és 31: Etáin szerelmei – költői hangjáték két részben.
- 1956 február 5: Két ember egy arca – rádiójáték.
- 1956 augusztus 26: Deirdre királya – új hangjáték, a Radio Eireann versenydarabja az őszi Prix Italiára.
- 1957 június 30: A Clough-i boszorkányok – népi játék két részben.
- 1957 november 10: Az öt stáció – új rádiójáték.
- 1958 október 26: A harmadik vénlegény – új rádió-komédia.
- (A hiányzó két napló épp a BBC bemutatta, illetve az antológiába fölvetett műveket szerepeltetné. Nincs adatunk a Vesztes úr lélekharangja című hangjátékról.)

Fallonnak a hangjáték-íráshoz két kortárs adhatott kedvet, bátorítást, netán ihletet: Jean Giraudoux (1882-1944) és Louis MacNeice (1907-63).

A tipikus Giraudoux-darab valamely mítoszt mesél újra félreismerhetetlen költői iróniával.

Louis MacNeice, az akkori angol hangjáték-írás legnagyobb alakja, épp a negyvenes évek végén fordult a mitológia felé. Ő komolyan veszi témáit, és elsősorban a szürrealisztikusan gazdag cselekmény mesélését élvezi.

Mindkét erény, a költői irónia és a mesélőkedv, Falloné is.

Mármost Giraudoux az ötvenes évek végére a félmúlt (passé) pokoltornácára került; MacNeice fáradni kezdett. A BBC hangjáték-műhelyében pedig (és az angol színpadon) 1956-tól valami nagyon más és nagyon tehetséges indult útjára John Osborne-nal, Harold Pinterrel, John Ardennel, Robert Bolttal, Giles Cooperrel.

És bárhogyműködött a cenzúra, az ír irodalmi elit szabadon tájékozódott – Fallon úgy érezhette, hogy lehagyták, meghaladták, hogy elavult.

Hangjátékait egyébként a Drámai Osztály rendszeresen ismételte; ugyan az RTE Kalauz ritkán tüntette ki őket figyelmével.

Egy kivétel: az 1971 szeptember 24-i szám fényképekkel illusztrált, terjedelmes cikkben köszöntötte a szakma Nagy Öregét, a *Gacsoslábú Toronymászó* szintén sokadik ismétlése alkalmából.

Ám a Nagy Öreg halálakor egy sor megemlékezés nem került a lapba.